

kakor metulji; — precej bi mislili; reci prijatelju; blato je segalo; — nič se ne boj; to je obraz; šel je nekoč; njenih besed; kdaj je bilo; — okno se odpre na stečaj; sonce je segalo dol; meni se zdi takó; kakor žival med ljudmi; — vzburkane sanje so gledale; ker je že star in nadložen; mrzlo in mrko je gledal.

Stavčne klavzule v daktilskem ritmu:

a) versus Adonius: ure brez zlega; pol v zavesti; gnilega kvarglja; ljubil svoj narod; tudi bogata; svetle cekine; v svojem trpljenju; čisto na bergle; vina pijana; veliki petek; sleče ljubezen; blagodišeče; vse ti je ona; polna kesanja; kdaj je bo konec; želja za željo; tihi in pusti; izba bo prazna.

b) konec pentametra ali korjamb — u u —: (od) vrha do tal; kdaj je bilo; kje si ti sam; ječa in noč; — legel oblečen na peč (cela druga polovica pentametra). Korjambova varianta je molosus — — —: hej na pot!

Dvojica stavkov, ki jo Mahnič citira iz Kurenta (JiS II, 214), se veže v dve štirivrstični kitici, ki sestojita iz samih heksametrskih začetkov. Gotovo je v Kurentu najti še več podobnih zgledov. Tudi v Drmaškini, na isti strani citirani »pesmi« močno prevladuje daktilski ritem. Po vsem tem mislim, da ne pogajam predaleč od resnice, ako trdim, da je ritmična osnova Cankarjeve proze in slovenskega jezika sploh daktiloidna. To je tudi vzrok, da tujci, ki so večji naši besedi, slišijo iz nje prijetno melodičnost.

A. Sovre

O USODI ZADNJEGA ROKOPISA KLUSOVEGA JOŽA

Ko skušam po dvanajstih letih opisati usodne dogodke, ki so v zvezi z zadnjim rokopisom Klusovega Joža¹, moram priznati, da spomin, ta mnogo-krat dokaj nezanesljivi varuh doživetij in naključij, tudi meni ni preveč zvest. Dogodek sam mi je zaradi svoje novosti, nenavadnosti in žalostnih posledic še vedno živo pred očmi, mnogo okoliščin, ki bi bile, če ne važne, vsaj zanimive, pa je utočilo v podzavest, od koder mi jih ni bilo moči izgrebsti.

Nemogoče mi je n. pr. z gotovostjo dognati, kako sem prišel do rokopisa. Možnosti je troje: 1. rokopis mi je dal pisatelj sam sredi junija 1944 v vasi Veliko Globoko pri Zagradcu ob Krki. V tej vasi se je takrat mudila Cankarjeva brigada, Klusov Joža pa je bil tedaj, kot je znano, pomočnik političnega komisarja 2. bataljona omenjene brigade. V Veliko Globoko sem šel iz bližnje Dečje vasi pri Zagradcu, kjer je bil tedaj štab XV. divizije. V Cankarjevi brigadi sem se sešel z borci, ki so že bili ali bi mogli postati dopisniki divizijskega tednika »Razgled«, katerega uredništvo sem prevzel konec maja tistega leta. 2. Rokopis mi je prinesel član propagandnega oddelka XV. divizije Zdenko Hlavaty, ki je kot nekdanji borec Cankarjeve brigade pisatelja zelo dobro poznal, se z njim večkrat shajal in bil nazadnje tudi priča njegove smrti pri Bosiljevu. 3. Rokopis sem dobil od Djura Šmicbergerja, propagandista in vojnega dopisnika v štabu Cankarjeve brigade. To bi bila najbolj »uradna« pot in od treh omenjenih možnosti morda še najbolj verjetna.

Bodi že tako ali tako, dejstvo je, da sem imel v drugi polovici junija 1944 v rokah zadnji rokopis Klusovega Joža, zbirko štirih črtic s skupnim naslovom BLEGOŠ, posvečeno »spominu junija 1942 na Blegošu padlim junakom«. Takoj ko sem delo prebral, sem sklenil, da ga čimprej natisnemo in izdamo kot posebno, ciklostirano knjižico. Operativni premiki naših brigad v zvezi z napadom ustašev in vlasovcev na Metliko in z napadom slovenskih brigad na ustaško postojanko Bosiljevo konec junija in manevrski boji in manjši spopadi v juliju so izvršitev načrta nekoliko zavlekli.

Konec junija smo zvedeli žalostno novico, da je v bojih za Bosiljevo, ki so ga naše brigade po dveh dneh bojev v naskoku zavzele, padel »junak in poet« Klusov Joža. Boleča izguba ni zadela le tistih, ki so simpatičnega in preprostega borca Cankarjeve brigade osebno poznali, temveč vse, ki so v urah oddiha med borbami in vojaškimi dolžnostmi prebirali njegove črtice iz življenja partizanov in reportaže iz bojev, v katerih je pisatelj sodeloval.

¹ Oznako njegovega leposlovnega dela glej v članku Viktorja Smoleja Naše slovstvo v dobi narodnoosvobodilne vojne v zborniku Pogovori o jeziku in slovstvu (Založba Obzorja, Maribor 1955).

Naključje je torej hotelo, da je zbirka črtic, ki jo je Klusov Joža posvetil junakom Blegoša, za nas postala delo, ki smo z njegovo izdajo želeli vsaj skromno počastiti pisateljev spomin. Od tod naša izredna skrb za tisk in opremo. Toda nesreča je sledila nesreči. Tudi te skromne počastitve Klusov Joža ni bil deležen.

Ko se je zadnje dni julija štab XV. divizije nastanil v Stranski vasi, na desnem bregu Krke nasproti Žužemberku, in ko ni bilo slišati o nikakršnih večjih sovražnikovih pripravah, smo bili mnenja, da ne bo nobene ovire za natis »Blegoša«. Po temeljitem posvetu s člani propagandnega odseka XV. divizije o formatu, opremi in tisku smo 1. avgusta začeli delati. Prvega in drugega avgusta sem sam natipkal na matrice okoli dvajset strani besedila, torej nad polovico, narejen je bil faksimile z roko pisanega originalnega naslova za prvo notranjo stran knjižice, tov. Zdenko (Hlavaty) je že ciklostiral prvih nekaj strani knjige, ostali člani odseka pa so, kolikor časa so jim dopuščali tekoči opravi, rezali in pripravljali papir. Če ne bi prišlo kaj vmes, bi že 4. avgusta zvečer lahko izročili kurirjem petindvajset do trideset ciklostiranih izvodov »Blegoša«, da bi ga raznesli po vseh partizanskih enotah, ki bi tako lahko brale najboljše pisateljevo delo, zlasti čudovito zadnjo črtico »Blegoške krvave rože«.

A tisto »nekaj« je prišlo vmes 3. avgusta.

V propagandnem odseku smo zelo zgodaj vstali, ker smo hoteli čimprej dalje tiskati. Jutro je bilo jasno in sončno, obetal se je vroč poletni dan. Vse naokoli nas je bilo mirno kot že dolgo ne, poročila iz štaba pa so govorila, da so šle naše brigade blokirat belogardistični postojanki Stično in Šentvid. Dan je bil torej kot nalašč primeren za mirno dovršitev začetega dela. Kmalu so se po vsej sobi, po peči in klopeh, na mizi in na stolih sušili ciklostirani listi, že sta bili skoraj dotiskani prvi dve črtici. Tedaj pa v jasno tišino avgustovega jutra zareglja težka strojnica, ki se ji brž pridruži frfotajoče plahutanje in rezko treskanje min ter drdranje lahkih strojnic. Napadli so nas.

Na tem mestu naj bi dovoljen kratek »strateški intermezzo«. Vojaški strokovnjak, ki bi morda preiskoval vzroke tega dogodka, bo utegnil priti do drugačnih zaključkov ali vsaj dati popolnejšo sliko. Vse strateško modrovanje, ki sledi, imejte le za osebno mnenje nekoga, ki je bil dogodku sam priča in mu je tedaj skušal najti pojasnilo.

Domobranci so poleti 1944 presenetili dolenjske partizane z novo taktiko. Iz postojank, kjer so čepeli prej in od koder so si upali globlje v osvobojeno ozemlje le ob podpori močnih nemških, predvsem motoriziranih enot — pri čemer so bila presenečenja skoraj izključena, ker je bilo vse večje premike težko prikriti partizanskim obveščevalcem — so začeli prodirati skrivaj, ponoči, v manjših enotah, svoje napade pa so usmerjali predvsem na poveljstva zalednih enot ter na štabe operativnih divizij in brigad, ki so bili manj giblivi in za boj manj sposobni, kajti oviral jih je pratež in obilica včasih tudi nepotrebnega materiala, ki so ga imeli odseki. Po bliskovitem napadu, ki ga je po navadi kronalo sadistično mučenje in zverinsko klanje ujetih žrtev, so jo, kolikor so jih noge nesle, pobrali v svojo, z bunkerji in bodečo žico zavarovano postojanko. Zaradi te taktike so partizani splošno imeli precej žrtev. Pri tem ni bil eden od najzadnjih vzrokov ta: štab brigade (divizije), ki je imel okoli sebe po strateškem načrtu razporejene bataljone (brigade), se je čutil preveč varnega in ni poskrbel za uspešno zavarovanje samega sebe. To je bilo na žalost mogoče ugotoviti šele, ko se je tragični dogodek primeril. Po nekaj tednih se tudi ta spremenjena domobranska taktika ni več obnesla.

Omenjeni napad, dne 3. avgusta 1944, na štab XV. divizije sodi torej med sadove domobranskega iskanja novih načinov, kako čimbolj škoditi partizanski vojski in strahovati vse, ki so kakor koli podpirali partizane ali z njimi sodelovali. Napad je bil silovit in se je za partizane končal z izgubami, da so na Dolenjskem večje doživeli le še ob tragičnem dogodku na Javorovici pod Gorjanci. V manj kot dveh urah so imeli 62 smrtnih žrtev. (Za primerjavo naj morda omenim, da so imeli partizani istega leta v tridnevni, nadvse srditih bojih za Žužemberk, ki so ga nato 1. maja zasedli, le dvanajst mrtvih in nekaj ranjenih.) Tako imenovani Meničaninov bataljon iz Stične se je

tisto noč mimo partizanskih patrolj in zased pretihotapil v bližino Žužemberka, zjutraj pa zasedel Cvibelj in Zafaro, torej položaja, s katerih lahko držiš v šahu vso okolico daleč naokrog, zbral tam težje orožje, udaril na nas, ki smo bili na desnem bregu Krke v Stranski vasi, izrabil prvo zmedo in kmalu po začetku napada vdrl čez Krko na našo stran. Blistovitost napada je onemogočila sleherni organiziran partizanski odpor v vasi sami.

Prva toča krogel torej, ki se je z Zafare in Cvibelja usula na nas, je bila znamenje za alarm. Tovariši v odseku so hoteli pospravljati arhive in pravkar dotiskane liste v zaboje, ta je odklapljal radio, oni spravljali pisalni stroj, nato pa s vsem materialom vred skozi zadnja vrata hiše čez njivo detelje na kolovoz, speljan v globeli, ki je nudil vsaj malo kritja pred sovražnikovim obstreljevanjem. Sam sem bil še vedno v hiši in sem pregledoval, ali smo vse pobrali, predvsem pa iskal rokopis Klusovega Joža, črtasti šolski zvezek v modrih platnicah. Ne najdem ga. V žep suknjiča stlačim nekaj ciklostiranih listov, ki so ostali na mizi. Vtem se vrnete v hišo tovariša Zdenko Hlavaty in Dušan Moravec. Povesta mi, da so naše stvari skrili v bližnje grmovje za vasjo, in vprašata, če jima imam še kaj ukazati. Ni mi bilo preveč všeč, da se z našim materialom niso umaknili v gozd nad vasjo, toda ukazovati ni bilo več kaj drugega kot to, da je treba čimprej iz hiše, čimprej tudi iz kolovoza v globeli za vasjo, kjer se je nagneto partizanov, čimprej v gozd nad vasjo, čez golo reber, v katero je bilo usmerjeno največ sovražnikovega ognja. Drugače povedano, treba je bilo nekaj poguma za beg čez široko jaso v gozd nad njo. Bil je zadnji čas. Odtlej se spominjam le gneče v kolovozu, pa telefonista, ki je skušal pobrati še nekaj telefonske žice, pa zdravnika dr. Iva Pintariča, ki jo je z dolgimi koraki ubiral po stezi v gozd, vsenaokoli njega pa so udarjale krogle in ga obsipale z drobnim peskom po nogah, po rokah, po obrazu. Nato začno krogle žvižgati okoli mojih ušes, hitim in sopem v hrib, v bližini se raztrešči mina, še malo in že sem v gozdu pod Gradencem.

Ko sva se zgodaj popoldne s tov. Zdenkom med prvimi vrnila v vas, so se nama začele odgrinjati žalostne posledice napada. Domobranci so zajeli vrsto aktivistov, ki se niso mogli ne postaviti v bran ne zbežati, in jih po zverinskem mučenju pobili. Zajeli so tudi več partizanov, ki so se obotavljali z umikom čez odprt prostor v gozd in se poskrili po bližnjih njivah koruze in detelje, ter jih poklali. Ves partizanski material, kar ga je bilo po hišah in po bližnjem grmovju, so zaplenili in odpeljali. Tako vsaj so pripovedovali vaščani, ki so si komaj opomogli od strahu. Sklepati o usodi našega materiala, zlasti pa o usodi rokopisa Klusovega Joža, je bilo še prekmalu, ker nihče od naju ni dobro vedel, ali morda ni kdo rokopisa shranil v žep ali če niso kaj materiala odnesli s seboj v gozd.

Zvečer, ko so se vsi člani odseka vrnil v Stransko vas, je bilo konec vseh utvar in upanja. Vsi naši zaboji so ostali v bližnjem grmovju, kjer so jih torej pobrali domobranci, rokopis pa je po vsej verjetnosti v naglici kdo stlačil v enega izmed zabojev in je torej tudi izgubljen.

Od zadnje proze Klusovega Joža so ostali samo ciklostirani listi, ki sem jih pobral na mizi, preden sem skozi zadnja vrata hiše v Stranski vasi planil v globel za vasjo. Med njimi je prva notranja stran s faksimilom originalnega naslova pa črtici »Oče in sin« — brez začetka — listi so bili še mokri pa se je tisk zabrisal, da ga ni bilo več mogoče razvozlati, in »Izdajalec Tomaž«, brez konca, ki še ni bil dotiskan, a si ga lahko sami domislamo: precej dramatična likvidacija izdajalca. Vrednost omenjenih črtic kritiki lahko presodijo kljub delni fragmentarnosti. Naslova in vsebine tretje črtice se ne spominjam več.

Če pa mi je bilo kdaj žal zaradi izgube rokopisa, in bilo mi je večkrat, potem je bilo to predvsem zaradi četrte črtice v tej zbirki. Pisatelj ji je dal naslov »Blegoške krvave rože« in je v njej popisal spopad branilcev Bičkove skale pod Blegošem z desetkratno nemško premočjo in njihovo junaško smrt. Z mehko otožnostjo, s katero so se partizani iz let 1941 ali 1942 kasneje spominjali svojih prvih partizanskih dni, je opisal zadnji boj in zemeljsko smrt blegoških junakov, ki njih zadnji pade v rdeči zarji zahajajočega sonca in sredi junijskega bučanja gozda, in to smrt obdal s sijem nesmrtnosti. Pisal je v spomin blegoškim junakom... in sebi.

Niko Košir